

# DOGMATIZACIJA I DE(A)MORALIZACIJA ZNANOSTI - DIGITALNI KOLONIJALIZAM NOVODOBNOG TEHNOFEUDALIZMA

*Anis H. Bajrektarević*

**D**omašaj govorenja je kako u izrečenom, tako – možda i više – u snazi neverbalne komunikacije koja prati izgovoreno. Ipak, magija pisanja ima drugojačiju moć: Ona je u tome što se dijalog ne vodi samo sa suvremenicima. Pisanje može dosegnuti i do budućih generacija. Veliki pjesnik Mak kaže: "Kad nitko ne sluša, piši". Kako ćemo razmišljati o događajima posljednjih par decenija za nekih pet ili deset godina? Kako ćemo objasniti svoju ravnodušnost, ćutnju, saginjanje glave i povlačenje? Što ćemo pripovijedati svojoj djeci, što ostaviti slijedećim naraštajima?

\* \* \* \*

Kroz dugi i mukotrpniji tijek ljudske povijesti, napredak, ali i njegov horizontalni prijenos, bio je iznimno spor, sporadičan i zamoran proces. Tek će se u klasičnom periodu Aleksandra Makedonskog i njegove veličanstvene, aleksandrijske knjižnice, brzina prijenosa našeg znanja promijeniti; iako skromna, analogna i nazadna – još je uvijek nadmašivala puževu brzinu ciklusa naših otkrića.

Kada su se naša povremena otkrića napokon pokazala češćim od brzine sopstvenih neučestalih prenošenja, to je obilježilo trenutak naših razdvajanja. Jednostavno, naše civilizacije su počele da se značajno razlikuju jedna

od druge u tehničko-agrarnom, vojno-političkom, etno-religijskom i ideološkom pogledu, kao i u gospodarskim postavkama. Konačno, tzv. Velika otkrića su događaji koji pretvaraju ratove i glad – iz umjerenih i lokalnih - u globalne, pan-kontinentalne fenomene.

Brzi ciklusi tehnoloških otkrića, patenata i saznanja, najprije su se zbili na Starom kontinentu. Ovaj događaj sa svim svojim reorganizujućim učincima rekonfigurirao je društva. U konačnici, obilježio je rađanje moćnih europskih imperija i njihovih (liberalnih) škola, te sveukupan, trajan trijumf zapadne civilizacije. Radikalno je mobilizirao Europu, podjarmio znanost naoružanju. (Radoznanog čitatelja na temu 'ratoborne Europe' upućujem na svoj tekst: *Imperialism Of Imagination, Geopolitics Of Peter Pan*).

### **Devolucija tehnologijom**

Stoljećima živjeli smo strah a sanjali nadu – sve u ime modernoga doba: od prvog svjetskog rata pa do interneta (from WWI to www.). Da li nas ta suvremenost digitalno/internetskog doba, sa svim trenutačno prenesenim i obznanjenim otkrićima, vodi ka pravednosti, skladu i uspostavi fer odnosa? Je li, te hoće li naša povijest ikada biti na odmoru? Dakle, da li je naš svijet ikada bio više od ideje? Hoćemo li se nakratko zaustaviti na kantovskoj riječi – moralnoj definiciji zamišljene budućnosti, ili nastaviti preko hobsijanske stvarnosti sagledavati objektivnu, geopolitičku definiciju našega zajedničkog sutra?

Agrarno doba neizbježnim je postavilo pitanje ekonomske preraspodjele. Industrijsko doba kulminiralo je pitanjem političke participacije. Umjetna Inteligencija - AI (kvantna fizika, nanorobotika i bioinformatika) donosi novi, još nedovoljno anticipirani izazov: ljudske (fizičke i mentalne) moći mogu uskoro zastarjeti. Ako i kad se to desi, slijedi pitanje opće ljudske nebitnosti, dakle nepotrebnosti. Zašto je AI kao niti jedna tehnologija prije? Zašto je naše ponovno promišljanje duhovnosti iznimno važno ...Ako vjerujete da je gore navedeno tek jedna filozofska melodrama, anemično odigrani alarmizam, imajte ovo na umu: uskoro ćemo morati da redefiniramo i ono što smo do sada smatrali životom. Počev sa siječnjem 2020. uspješno su zaključena intrigantna znanstvena ispitivanja: granica između organskog i neorganskog, izvornog i umjetnog (naizgled) zauvijek je izbrisana. AI sada uključuje sve:

kvantnu fiziku (zajedno s kvantnim kompjutorima), nanorobotiku, bioinformatiku te tkanje organskog tkiva. Sinteza svega što se obično naziva *ksenorobotima* (vrstama živih robota) – biorazgradivi simbiotički nanoroboti koji se isključivo oslanjaju na evolucijske (samonavigirajuće) algoritme. Bitni građevinski elementi biotronike su dakle tu ...

U opasno smo vrijeme zamke i zablude. Zamka se naravno krije u imenovanju: inteligencija (pa bila i umjenta) podrazumijeva nepredak i razvoj, opću dobrobit. Ovdje je prije riječ o oruđu koje nudi prospekt digitalnog sužanjstva, manjini nad većinom – vitkosti znanja nad tromošću neznanja, naivnošću pružitelja (informacije) spram pohlepe skupljača prerušenog u dobru namjeru. Zabluda je pak, vjerovati da se naše (društvene) akcije temelje na analizi činjenica. Povjesno su se ljudske akcije (od rata kolektiva do ženidbe pojedinca) uvijek temeljile na predodžbi. Dakle uočljivom, ne nužno stvarnom.

No, krenimo redom. Negdje u predbožićne dane 2019. godine, napisao sam kratki tekst o umjetnoj inteligenciji (AI) i našem neopreznom radovanju zbog neselektivne primjene ove tehnologije koja bi mogla nepovratno promijeniti društveno tkivo kao nikada ništa prije toga u povijesti čovječanstva. Pod naslovom "Budućnost ispunjena praznim izborima – sutra (n)ikad ne umire" tekst se ubrzo nakon toga pojavio u "Novoj Europi" sa sjedištem (gdje bi drugo nego) u Bruxellesu, odakle su razni mediji dalje prenijeli posvuda. Dobra stara vremena prije korone, i dvije gernike (istočnoeuropske i bliskoiistočne) koje lakomisleno zovemo ratom...

Posebno mračan i optužujući, ali – kako će se uskoro pokazati – točan, bio je dio o šutnji. On ovdje zbilja zaslužuje cijeli citat: "Egejska pozornica antičke Grčke bilo je mjesto zadivljujućih otkrovenja i intelektualne izvrsnosti – zadivljujuće zbijenosti i blizine, nenadmašene do našeg doba. Sve što znamo o znanosti, filozofiji, sportu, umjetnosti, kulturi i zabavi, zvijezdama i zemlji, prihvaćeno je kao istinito, istraženo i ispitano tada i tamo. Jednostavno, bijaše to vrijeme i mjesto trijumfa ljudske svijesti, čistog rasuđivanja i iskričave misli. Međutim, ni Euklid, Anaksimander, Heraklit, Hipokrat (i onaj s Hiosa i onaj s Kosa), Sokrat, Arhimed, Ptolomej, Demokrit, Platon, Pitagora, Diogen, Aristotel, Empedokle, Konon, Eratosten, niti bilo koji od desetaka drugih starogrčkih briljantnih umova nikada se nije iti jednom jedinom riječju,

jednom rečenicom, nisu pozivali na nešto što je bio njihov svakodnevni život, nešto što su vidali doslovce na svakom uglu tijekom cijelog svog života. Bio je to nemoralan, nepravedan, notorno brutalan i opresivni sustav ropstva koji je pokretao antičku državu. (Robovi se čak nisu doživljavali kao ljudi, već kao "fonetički alati", "oruđe koje govori".) Ova kratkovidost, odsustvo kritičkog osvrtla na očito i sveprisutno, povijesna je poruka – vrlo uznemirujuća, samokazivajuća. Snažno upozorenje za današnje vrijeme."

### **Juriš unazad: Ekološki Globalistan – Politički Teroristan**

U svome obraćanju u Parizu 7. prosinca 2015. (povodom usvajanja nasljednika čuvenog Kjoto protokola - pariškog dokumenta o ovrsi UN Konvencije o klimatskim promjenama, COP21) – samo dan nakon velike pobjede francuske ekstremne desnice – glavni tajnik UN-a ponovno je upozorio svjetske vođe: "Više od jedne milijarde ljudi u čitavome svijetu živi bez električne energije. Gotovo tri milijarde ljudi ovisi o zagušljivim, opasnim tradicionalnim gorivima za kuhanje i grijanje. Isto tako, pristup modernoj, pouzdanoj, povoljnoj čistoj energiji od presudne je važnosti za iskorjenjivanje krajnjeg siromaštva i smanjenje nejednakosti... Sat otkucava prema klimatskoj katastrofi." Ugladeno ignorirajući unutarnju francusku politiku, kao i čvrste dokaze o klimatskim promjenama, svi međunarodni nihilisti, profesionalni optimisti i drugi čuvari statusa quo nazvali bi to 'ekološkim skandalizmom'... ili političkim alarmizmom – isto je. Potom je došao Marakeš 2016. (Marrakech Partnership for Global Climate Action launch), pa Glazgov 2021. (COP26), pa CCC Dubai (COP28, Climate Change Conference 2023), no retorika je ostala nepromijenjena... Kakvo je stvarno stanje našega planeta?

\*\*\*\*

Galileo je čuveno rekao: "Vaseljena je golema knjiga ispisana jezikom matematike". Ono što nam danas postaje jasno je činjenica da uzbuđujuće otkiće kosmičkog Esperanto jezika čak i nije najfascinantniji dio.<sup>1</sup> Tu veliku knjigu *svemira*, vaseljene, mi i čitamo i pišemo u isto vrijeme...

---

1 Isti principi fizike vladaju cijelim svemirom. Matematika je potrebna za provjeru ovih zakona – da ih istraži, ispita, dokaže i potvrdi. (Mi osjećamo fiziku, ali je vizualiziramo matematički; npr. osjećamo gravitaciju, ali to izražavamo matematikom.) Stoga, napredna matematika znači razrađeno razumijevanje prirode oko nas i univerzuma kao takvog.

Devedesetih godina prošloga stoljeća odvijala se zanimljiva rasprava između dvojice istaknutih znanstvenika: Carla Sagana, astrofizičara i Ernsta Mayra, evolucijskog biologa. Radilo se o pitanju svih pitanja – ima li tamo vani inteligentnog života? Sagan – bliži matematičari te brojanju zvijezda i svjetova koji im pripadaju – tvrdio je da od bezbroj planeta koji su poput našega, život na mnogima od njih zasigurno buja. Nemalo njih, tvrdio je, zasigurno su razvili napredne oblike živih bića. Mayr je – s druge strane – tvrdio upravo suprotno. Njegov pesimizam poticao je od njegove profesije, nikako od njegove osobnosti koja bijaše živahna i optimistična poput Saganove: Ono što je biologija za prirodne znanosti, to je povijest za humanističke – prostorno-vremenska linearna priča o prošlosti uz projiciranje spram, ili ponekad uz neizbježne posljedice, po našu budućnost. Kao što nas profesor Noam Chomski na divan način podsjeća na ovu epizodu, Ernst Mayr je uzeo naš matični planet kao ilustraciju za svoje tvrdnje. Svi planeterani organizmi baštine isti evolucijski mandat: da produže sopstveni život. Stoga i ne treba da čudi da istovjetan kôd obitava u svim životnim vrstama – višeslojna, samoaktualizirajuća kemo-električna tapiserija, poznata kao geni.<sup>2</sup> Prema tome, takozvani biološki uspjeh vrsta može se mjeriti njihovim brojem, rasprostranjenošću i izdržljivošću (tzv. brojčana, vremenska i prostorna zastupljenost). Tako, vodeći se ovim trima parametrima, prof. Mayr ističe da su najprilagodljiviji sustavi oni koji provode brze (ne-kognitivne) mutacije koje uzrokuje bilo koji pritisak ili promjena iz okoliša (npr. različite bakterije, bića zarobljena u fiksirani ekološki prostor, poput buba ili nekih morskih organizama – odvojeni od ostatka ogromnim vodenim pokrivačem), te čak preživljavajući i velike krize, uključujući i kataklizmičke događaje.

No, idemo li naviše po skali onoga što smatramo inteligentnim životom, sustavi postaju manje prilagodljivi i oskudniji brojem, rasprostranjenošću i izdržljivošću. Dolaskom do vrha (kako smo klasificirali vrh inteligencijske piramide), od nižih sisavaca do viših primata, majmuna i *homo sapiensa*, vrste pokazuju tendenciju disoluciji – prema sva tri biološka parametra. Po Mayrovom proračunu, prosječni životni vijek visoko-inteligentnih vrsta

2 Ipak, ova knjiga *Kuhar Života – geni*, ne djeluju po striktnom kemijskom determinizmu. Samoaktualizacija je bit procesa. Čak i kada bi smo primijenili striktni darvinistički pristup, evolucija vrsta nije (samo) bila selekcija kroz nadmetanje, nego prije tanano kalibrirana međuigra oboga – nadmetanja i suradnje. Poprilično kao i naš svemir: (novo-)rođenje i njegovo održanje.

iznosi samo oko sto tisuća godina. Od milijardi vrsta koje su naseljavale (i koje još uvijek naseljavaju) naš planet, mi smo – zajedno s drugim visokim primatima – kasno došli i temporalna smo "slučajnost" (o čemu nas gotovo sve Svete Knjige i napominju). On to pripisuje našoj inteligenciji, označavajući je kao 'smrtonosnu mutaciju' – nikako blagoslov već prokletstvo. Njegov zaključak je intrigantan: što je viša inteligencija, to je veća vjerojatnost samo-uništenja, počev od momenta kada se pređe vrh krivulje početnog razvoja. Ako je zbilja tako, to onda znači da ljudska vrsta nije kadra uporabiti svoj neuroplasticitet, te da mehanička solidarnost nekognitivnih vrsta daje kudikamo bolje rezultate u očuvanju (čak i promidžbi) okolišnog ekvilibriuma (prirodne ravnoteže).

Uistinu, naše financijske i društveno-gospodarske politike i prakse stvaraju globalni pritisak na nas i na sve druge vrste. Zsigurno, u svojoj biti a i strukturalno, riječ je o krizi naše spoznajnosti.<sup>3</sup> Zar želimo dati Mayru za pravo našim globalnim džihadom protiv spoznajnog uma?

### **Kriza usljed spoznajnog deficita**

Ako subatomske svijet izroni u atomski, kvantni znanstvenik (ili metafizičar) pozvat će fizičara. Ako pak atomi stvore složenije molekule, fizičar će se obratiti kemičaru. Ako, pak, tako usložnjene organske molekule evolviraju suviše kompleksno za kemičare, ovi će pozvati biologe. Ako takav biološki sustav dalje okrupnjava, stvar se predaje socio-politolozima, ili psiholozima. Te, konačno, ako ovakva biota postane odviše kompleksna, potrebna je geopolitika da poveže (sve) anorganske i organske sustave u jednu koherentnu vrijeme-prostor naraciju.<sup>4</sup> Da li mi zbilja djelamo na ovaj način?

Od Kopenhagena, Durbana, Ria+20 do Pariza COP 21 i nadalje do Dubaija potkraj 2023., naš zaključak ostaje isti: potrebna su nam načela i usklađeno djelovanje, budući je to jedini način pristupa teškim problemima ovoga planeta. Još uvijek nismo postigli konsenzus oko Bretton Woods in-

---

3 U svojim vrlo intrigantnim, ali iluminirajućim nalazima, Stephen Jay Gould otkriva da je kod drugih vrsta sisara stopa 'ubistava' znatno veća nego u ljudskim zajednicama. Ako su dokazi ovog istoričara nauke i evolucionog biologa tačni, to bi značilo da je ljudima genetski bolje, ali to je civilizacijski pogrešno. Nijedna druga osim ljudske vrste nikada nije predstavljala globalnu prijetnju cjelokupnom planetarnom životu!!

4 Izvorna misao, ali ovdje i za ovu uporabu bitno proširena, preuzeta od Carl Sagana.

stitucija, Tobinove poreske inicijative, oko Svjetske trgovinske organizacije i pregovora iz tzv. Doha kruga, o ograničavanju nuklearnog oružja, o migran-tima, slavenskoj gernici zvanoj Ukrajina, Bliskom istoku i užasima 15-minut-nog grada zvanog Gaza (gdje je od zločina samo gora naša uporna čutnja o tome) i 'mantri' smjenjivanja režima, o IPCC-u (Međunarodni panel o kli-matskim promjenama), o pregovorima nakon onih u Kyotu i Parizu, o tzv. Kovid-događanjima koji su nam znatno oštetili zdravlje, slobodu i povjerenje u znanost, o tzv. velikom obećanju AI, te na koncu, o alarmantnom stanju našeg okoliša.

Teme su zbilja suštinske: zašto se znanost pretvorila u religiju? Praktici-rano gospodarstvo se temelji na preko 200 godina staroj liberalističkoj teo-riji Adama Smitha i preko 300 godina staroj filozofiji Hobbesa i Lockea – u osnovi zamrznuto i strogo kanonizirano u jednu krutu egzegezu. Svaka je akademska rasprava (od zdravlja do privrede) zamijenjena slijepom posluš-nošću spram 'znanstvenih' dogmi.<sup>5</sup> Dakle, na globalnoj razini u bitnome se ne slažemo o pristupu realnostima sa kojima se naš planet suočava, kao ni o načinima našega odnošenja spram istog. (K tomu, u bitnome se ne slažemo o ulozi tehnologije. Kada govorimo o tehnologiji ne radi se o umijeću zna-nosti nego o stanju uma! Nije to linearna progresija u svladavanju disciplina prirodnih znanosti, nego kognitivna slagalica u postizanju kritičkog uvida.)<sup>6</sup>

5 Vjerovanje je ubjeđenje (obećanje izvjesnosti), znanje je pokazatelj (izračun vjerojatnosti istine/koherentnog uvida u stvarnost). Druga riječ za religiju je prihvatanje (pripadanje); druga riječ za znanost je sumnja (propitivanje). Slobodarska, prožimajuća i primamljiva, "znanost je otvorena uma jer nema nikakvog unaprijed predodređenog plana", kao što Mlodinow veli. Promidžba dobra i izbjegavanje zla vječno je vrelo duhovnosti kao što je i deklarirani moralni naboj svakoj organi-ziranoj religiji. Stoga je možda zbilja religija bila ta koja je rashladila, uvezala i duhovno obogatila čovječanstvo tijekom prethodnih stoljeća sve do danas. Ipak, samo je znanost bila ta koja je svojim pristupom koherentoj realnosti kormilarila čovječanstvo ka izvorištima (primjenljivog) znanja – onomu što je ranije bilo nedokučivo bilo kojim drugim medijumom. Da zaključimo, ako je pred-koncipirano i kanonizirano, onda zasigurno nije znanost. To samo može biti puka poslušnost.

6 Isto važi i za hibridne i slične automobile na baterije: Sudeći po PEM-u zemalja i proizvodnom otisku, američki e-automobili zapravo rade na katranskom pijesku i frakiranoj nafti/gasu, EU na američkom LNG-iju (te djelom još uvijek, na ruskom gasu), dok se kineska električna vozila pokre-ću ugljem. (Ovdje čak nismo problematizirali iznimno skupe i zagađujuće tehnologije proizvodnje novih te skladištenja starih baterija, niti implikacije istih po zdravlje vozača. No, nedvojbeno sma-tramo trijumfalnim tehnologiju koja nam daje vozilo čija polovica ukupne težine otpada na tu istu, dugopunjeću bateriju kratkog vijeka.)

Niti moraliziram niti idealiziram, a pak niti očajavam. Svijet utemeljen na dogovorenim načelima i zajedničkim voljnim djelovanjem, znanstveno utemeljenim, nije bolje mjesto. To je zapravo jedini mogući način da ljudska vrsta preživi. Mi smo posve razdvojili ljudski razvoj od gospodarskog, industrijski od burzovnog, demografski rast od potrošnje energije. Tako mi temeljimo sve naše biznis modele na (obećanju) prodaji sve više dobara sve većem broju ljudi. Dok to činimo, iskreno se nadamo novom 'bumu srednje klase' – uz eskalirajuću kupovnu moć spram brze mode u odjevanju, voženju, telefoniranju, putovanju, ratovanju ili liječenju, – koji bi trebao zapljusnuti većinu globalnog juga, budući je vrhunac toga prošao u OECD zemljama. Ako nam je tako, to znači da nam je potrebno tri puta više prirodnih bogatstava 2050. nego smo trošili 2010. Naš golemi ekološki otisak (*ecological footprint*) već danas nadilazi naše planetarne granice održivosti. Dok će nam *Gini* koeficijent te *Oxfam* studije reći više o omjeru i proporciji krivnje i izvorištima štete. Nedvojbeno, naša je kriza stvarna. No, niti je ona iznenadna, niti je od skora. Jednostavno, naveliko slavljena globalizacija lišena brige za našim habitusom, jedino nas može okovati u lance planetarnog globalistana (*ecological globalistan*).

### **Klimatske promjene – brutalni teror nad prirodom**

U suvremenom znanstvenom i filozofskom (ili astronomskom, ezoteričnom i teološkom) smislu, riječ kosmos bi označila (sopstvenim postankom određenu) sveukupnost (načinjenu od očitovanog, pojmljivog te vidljivog svemira, kao i nepojmljivih potencijalnosti i nevidljiva univerzuma/multiverzuma) što je priroda i/ili Bog stvorio.<sup>7</sup> Kao sve ono što je bilo, što jeste i što zauvijek će biti začeto kao prostor-vrijeme, materija-energija i sila (sa svim svojstvima i svim ostvarivim agregatnim stanjima/poljima, razinama i stepenima), čestica – val-funkcije (svijest-informacija), kosmos je priroda i/ili sam Bog. To je sve što počinje (iz), traje (uz/sa) i završava (vraća se) unutar kvantnog polja.

---

7 Naš je svemir konačan ali bezgraničan (ne-linearne) stalno-razvijajući multiverzum. Može ga se uslovno rečeno dočarati kao sferu, nešto poput zemlje čija kugla dalje raste, plus 2-3 (nelinearne) dimenzije, uključujući kvantnu. Naš svemir je relativan, u svojim sadržajima (povjesti i manifestacijama), njihovim konstelacijama te poljima (prostornih i drugih vrijednosti), ali je pak za nas on apsolutan u svojoj vrijeme-prostor sveprisutnosti. Ili, kao što to veli Sagan; "Kosmos je sve što je bilo, što jeste ili će ikada biti." /Carl Sagan, *Cosmos* (str, 4)/.



Suvremena astrofizika tvrdi da se nama poznati i pojmjljivi svemir širi, i dalje potaknut (linearnim vremenom mjereno, davnim) kvantnim događajem, u literaturi uglavnom poznatog kao *big-bang* (ili možda Higgs Bosonovom česticom nedavno obznanjenom od strane CERN-a). Do sada ne postoji opći konsenzus znanstvenika o tome koje je svojstvo (iliti priroda) nevidljivoga, međuzvjezdanog i intergalaktičkog prostora (tamne tvari). Međutim, izvjesno je da se vidljivi, stelarni svemir pretežito sastoji samo od dva elementa: helija i vodika. Dakle, zvijezde – ta kičma svemira – uglavnom se (do 99%) sastoje od ta dva elementa. No, zbilja je intrigantno kako je kolonija napredujućeg dvonogog primata, ravnomjerno se šireći ovim planetom, razvila jaku tehnološku, civilizacijsku i psihološku kulturu ovisnosti o potpuno drugačijem elementu: ugljiku.

Mi sebe postavljamo u središte materijalnog svijeta – koji percipiramo kao svemir mrtve (i linearne) materije. Zato, ono što eufemistički nazivamo (antropogenim) klimatskim promjenama, zapravo je brutalni rat protiv (žive) prirode. To je prikriveni oružani sukob, jer umjesto vatrenog oružja dominantno koristimo takozvane tehnologije koje stvaraju zaradu. (Zbog toga su u ovom slučaju vojne jedinice zamijenjene 'uništivačima' drugačijeg naziva: 'nadnacionalne korporacije'.) Ova *promjena režima* putem oružane intervencije usmjerena je protiv većine onoga što je lijepo i neponovljivo na Zemlji – planetu koji nam je dao dovoljno vremena i prostora da preživimo kao vrsta, te evoluiramo kao misleći život. Tako, poznata matrica održivosti triju 'maksimuma' (dobra, vrste i vremena) postaje 'minimum' vrsta, 'minimum' vremena s 'maksimumom' ne dobrotvorstva, nego štete. Namjerno ili ne, to je sinkronizirani napad: neprestano ali predano onečišćujemo javnu sferu preusmjeravanjem pažnje na banalnosti koje stvaraju takozvane socijalne mreže, 'reality show-ovi', 'idoli' i slični – stalno trivijaliziranje sadržaja naših života. U isto vrijeme golemo onečišćujemo biosferu (vodu, zemlju, zrak i bliži svemir) nerazgrađivim i/ili toksičnim, čvrstim ili aerosolnim, radioaktivnim česticama i bukom (različitog talasnog spektra) – nepovratno nanoseći štetu našem staništu.<sup>8</sup> Onečišćujemo i vrijeme, pretvarajući ga u međugeneracijsko ratno polje: naši opasni obrasci ponašanja mogli bi zapečatiti sudbinu nebrojenih generacija i vrsta koje imaju doći. Ne čudi onda što naša nagrizava-

8 Zatamljeni sopstvenom obmanom ovakve kosmičke disharmonije, mora da izgledamo tragikomično stojeći jadni, nedorasli i sami protiv sveprisutne svemoći ovog preraskošnog svemira.

juća nasrtljivost ima (vremensko-prostorne) paralele: zakiseljavanje oceana (pojava kiselosti oceana) i brutalizacija/zakiseljavanje međuljudskih odnosa, kao i njihovo zaglušivanje (elektro-talasnim) bukom, samo su lice i naličje. Ono što je socijalna sfera za društvo to je biosfera za sami život na Zemlji: (vremensko-prostorni – sadržajno-formalni) okvir u kojem živimo. Izgleda da svoj prostor/habitat (linearno posjedovanje) plaćamo našim vremenom (budućnošću). Stoga, ova kriza ne može biti ekološka, kao što nikad nije bila ni financijska, energetska, zdravstvena ili sigurnosna – ova kriza nedvojbeno je moralnog karaktera. To je kriza spoznajnog deficita, koju mi proživljavamo u mucu poricanja!

### Πάντα ρει (panta rei)

U svome poznatom govoru iz 1944. godine Max Planck je iznio nešto na šta su podjednako filozofija i religija, astronomija i fizika ukazivali još od vremena klasične Grčke (ili, preciznije, od vremena drevnih vedskih sanskrit tekstova).<sup>9</sup> To je utemeljilo ne samo kvantnu fiziku<sup>10</sup> nego i tzv. Jedinstvenu

9 "Sva materija potječe i postoji samo na temelju sile... Moramo pretpostaviti da iza te sile postoji svjestan i inteligentan Um. Taj Um je matrica ukupne materije." Max Planck, *Podrijetlo Materije (Das Wesen der Materie)*, Florence, 1944. Otprilike u isto to vrijeme, naša očaranost 'odbrambenom modernizacijom' doseže vrhunac pronalaskom atomske bombe – dakle, dobom prijetnje oružjem za izazivanje globalnog nuklearnog holokausta. Dublje posljedice i značaj kvantne mehanike, te istraživanje kvantnog polja kroz znanstvene discipline poput nuklearne fizike, bioelektrične medicine ili neurokibernetike, potrebite zarad našeg razumijevanja i angažmana u procesu stvarnosti (i samoshvatanja), zanemaruju se, marginalizuju i skoro zaboravljaju. Dok se sam Plank počinje smatrati Kvantnim mistikom.

10 Jedan od temeljnih zakona kvantne fizike tvrdi da događaj u subatomske svijetu postoji u svim mogućim stanjima sve dok ga čin izvanjskog promatranja ili mjerenja ne 'zamrzne', ili 'prikuje' u jedno određeno stanje ili oblik. U tehničkom žargonu, ovaj proces je poznat kao kolaps funkcije vala, gdje *valna funkcija* označava stanje svih mogućnosti. Dakle, subatomske se svijet može manifestirati/opaziti kao čestica (određene 'stvari' s jasnim položajem u prostoru) ili valovi/valne dužine (difuzna i neomeđena područja utjecaja koji može da teče i/ili utječe na/sadejstvuje uz druge valove). Stoga, niti od stvari niti od mjesta, kvantni svijet je zapravo događaj. Npr. elektron nije precizna čestica, već on postoji kao mogućnost, kao superpozicija, iliti zbir svih vjerojatnosti, sve do trena kad ga promatramo ili mjerimo. U tome trenu on će se naprosto 'zamrznuti' u određenom stanju/obliku. Nakon ovakva promatranja ili mjerenja, elektron se 'defragmentira' – vraća u bilo koje iliti sva od mogućih stanja. To znači da ono što mi poimamo kao stvarnost mora biti rezultat razrađene interakcije svijesti sa svojom okolinom. Potvrda tomu došla nam je iz prošlosti. Novi Zavjet 11:3 veli: "što vidite nije stvoreno od vidljivog". Perzijski mistik iz 13-tog stoljeća, Rumi kao da se dopisuje s Ludvigom Boltzmanom. Na tren izgledao kao izravno pismo oca astrofizike s početka XX stoljeća, Rumijev navod: "Pogledajte ove svijetove koji se vrte iz ničega. To je u dosegu vašeg opažaja."

teoriju svega (TOE – Unified Theory of Everything), kao i (koherentni ključ) k Tajni Stvaranja. Štaviše, on je obnovio i reafirmisao mnoge budističke tantričke perspektive, naročito metafizičke vizije sadržane u *Yogacara*,<sup>11</sup> kao i postulat *patīccasamuppāda*<sup>12</sup> – tzv. međuovisnog (unaprijed) nepredodređenog podrijetla.

Dakle, ako je jedna od novijih TOE (Jedinstvenih teorija svega) postavljenih od strane Stephena Hawkinga i Leonarda Mlodinowa tačna – *da kvantni svemir, kao samoizazvana okolnost, pretenduje da stvori smisao, te da su posmatrači važan dio ovoga sustava* – onda kosmos naprosto stalno i iznova sam sebe aktualizira.<sup>13</sup> To znači da, kako se svemir razvija, dopuštajući organizaciji da dođe do izražaja, naša svijest stvara unverzume/multiverzum.<sup>14</sup>

- 
- 11 Apsolutno je zapanjujuće da drevni sanskrit tekstovi opisuju tzv. kvantni vakuum i nultu tačku kvantnog polja – pod pojmom *sunya*. Ovu riječ treba tumačiti kao opis kosmičkog sjemena *ničega*, koje je (viseći u procjepu neiskustva/nepostojanja) nabubrilo pod utjecajem svoje mogućnosti – primordijalno jaje beskrajnog potencijala ili *shunyata* na ivici sopstvena praskozorja u duboko beskonačno-dimenzijalno more ostvarenja. Stoga i ne treba da čudi što je aritmetički znak za nulu (koji smo svi mi ostali preuzeli od Hindusa) zapravo jajolikog oblika, isti onaj nazvan 'početak' u geometriji, kojim obilježavamo centar ili početak koordinatne XY-ravni.
- 12 Ezoterijska učenja *patīccasamuppāda* smatraju se jezgrom budizma. Ako primijenimo šire filozofsko tumačenje ovog učenja, ono će se iznimno dobro uklapati u astrofizičke teorije tzv. Međuovisnog (prožimajućeg) podrijetla, a također podupire i osnovne zakone kako kvantne mehanike tako i evolucijske biologije (samoorganizujući sustav, stalne samorastuće dinamike, nepredodređenog smjera rezultata i stanja, dijaktički otvoren i receptivan, te napose uravnotežen).
- 13 Dijeleći ovakav antropički stav da kvantna valna funkcija primordijnog, još neovaploćenog svemira stoji na rubu vremena-prostora i značenja, te da kolaps funkcije valova (porinuće/početak svemira) označava materijalizaciju nečeg prethodno amorfnog, još nerealizovane mogućnosti (koja postaje vjerovatnost/ishodnost, događaj koji smo iskusili putem djelovanja svijesti), Henry Stapp opisuje *moćnost-svijest* kao: "dvosmjerni kvantni psiho-fizički most". Zaključno, ukoliko nas uopće zanima trajna i sveobuhvatna pomirba između znanosti i religije, mi moramo u tome smislu dalje istražiti 'Stappov most'. Npr. na mjestu koje samo mentalno iskusimo, misao i materija kreću se kao jedno.
- 14 To bi odgovaralo budističkom izrazu *karma* (obično pogrešno tumačenom na zapadu sužavanjem značenja na puki moralni koncept). Riječ karma ima daleko šire značenje u budizmu, i treba je shvatiti kao (bezuslovnu) radnju koja ostavlja informacijski trag u svim dubljim nivoima stvarnosti, i koji mogu biti aktivirani u nekom budućem trenutku. Dakle, paradigma kvantne fizike u kojoj svemir sam sebe stvara u potpunosti korespondira s budističkom *Yogacara* pretpostavkom da sva shvatanja ostavljaju tragove koji buduća slična poimanja čine više vjerovatnim/mogućim – podrijetlo ostvarivosti u kvantnom carstvu. Upravo je ovo razlogom zašto čovječanstvo još od pamtljivijeka prakticira molitve.

Ako je tomu tako, onda bi takav proces morao rezultirati i stalnom samo-aktualizacijom nas u ovakvome svemiru, jer je tada suštinska osnova realiteta zapravo naše sveobuhvatno samoshvatanje/ samopoimanje.<sup>15</sup>

Ova bi TOE onda pretpostavila naše stalno ovladavanje vještinama, što svakako nije 'tehnologija' koja održava *status quo*, (statičnost/rigidnost u dinamičnom okruženju) već je to prije tehnologija koja otvara, oslobađa i proširuje (kakav je napose i svemir sam). Kako je moguće da o ugljiku ovisna kultura, krhkih i nesigurnih, no deklariranih kao *ovdje-mi-sada*, agresivnih dvonožaca čiji je razvoj u konačnici predodređeno uslovljen binarnim (napadni-bježi, konzumiraj-napusti) aktivnostima reptilskog kompleksa, svjesno kreira inteligentan svemir koji se pretežito sastoji od helijuma i vodika u svojoj beskrajnosti?<sup>16</sup> Priroda se ne mijenja. Promjena (kao kozmička konstanta) sama je priroda. Ipak, čak je i Heraklit znao da ta sila nije eruptivna i destruktivna (eksplozivna, izgarajuća i polarizirajuća), nego uvijek postupna i konstruktivna (holistička, inkluzivna i implozivna). Jasan dokaz za to je da mi 'vladari tehnologije', predominantno koristimo tzv. eksplozivne sustave

---

15 *Vede* to opisuju kao *siddhis* – psihički događaj (javlja se nakon dubokih meditativnih stanja) kada meditant obuzme osjećaj svakovernog znanja – osjećaj kada vidi i poima sve odjednom (stanje sijajućeg mraka, ultrabogatog ničega); ili kada subjekt ulazi u stanje jedinstva s objektom na koji se fokusirao (ponekad popraćen psiho-kinetičkim učinkom: lebdjenjem ili pomicanjem udaljenog objekta). Gotovo u svakom ovakvom slučaju, primatelj eliminiše svakodneвно izvanjsko bombardovanje svojih osjetila, i zapada u duboki zdenac iščekujuće osjetilne otvorenosti. Posve je moguće da je ovo umijeće poput bilo kog drugog oblika naše artikulacije/komunikacije, no enormna buka svakodnevnog *McFB* života sprečava nas da to doživimo/čujemo?

16 Tek još jedan detalj kako bismo ilustrirali da za naše civilizacijske i/ili razvojne čorsokake, nama treba kognitivni mozak da to prepozna, a ne tzv. 'tehnologija' da stvar 'popravi'. Uzmimo za primjer takozvane lokomotorne strojeve (tzv. Otto-ov SUS) koje koristimo za transport, kao i za konverziju/prenos energije. (To smo prvi put vidjeli u uporabi kod Kineza i kasnije Otomana za njihovo vatreno oružje i artiljeriju, jer su zapravo i to bili jednocilindrični SUS – strojevi s unutarnjim sagorjevanjem. Njihovu vojnu namjenu mi smo željeli pripitomiti koristeći ove destruktivne naprave u konstruktivnom smislu!?) Nema asolutno nikakve potrebe za poboljšanje goriva ili obima njegove potrošnje pri sagorijevanju unutar takvih strojeva. Ono što nam treba je novi pristup, nova filozofija da bismo konačno odstupili od štetnih eksplozivnih sistema (nezatvorenog kruga) koji su već preko 150 godina u uporabi, te njihova zamjena s prirodno-koherentnim i prirodno-nadopunjućim tehnologijama implozivnih sistema. Svaka eksplozivnost stvara kemo-električnu, elektromagnetnu i termokinetičku energiju sagorijevanjem hidrokarbona i time uslovljenim oslobađanjem emisionog pritiska, temperature i šok-valova prema vani, dočim će implozivnost samo pospješiti i potaknuti postojeće jonofersko električno pražnjenje (koje je –naravno– uvijek ne-ugljično) ili prenijeti pouzdane količine energije bez njihova gubitka ili ikakvog lučenja štetnih tvari. (Ne treba čuditi da sve do danas, napušteni razvoj antigravitacionog broda iliti 'leteći disk', mi pripisujemo vanzemalcima i klasificiramo kao NLO.)

(bazirane na motorima s unutarnjim sagorjevanjem, i/ili pregrijanom mlaznom/potisnom silom) da zadovoljimo naše kinetičke i termičke potrebe. Priroda isključivo koristi tzv. implozivne (samoodržive, holističke) sustave kada stvara, a eksplozivne samo u rijetkim prilikama, kada destruiira. Dakle, nama ni toliko malo o prirodi i kosmosu nije poznato.<sup>17</sup> Stoga da nas ne čudi kako propadamo, povlačimo se i nestajemo na svim područjima i unutar svakog organskog (morskog i kopnenog) ili anorganskog (tlo, ledenjaci, voda, polarne kape, itd.) sustava. Za ozbiljne, goruće (ugljkovodične) probleme planeta, ljudska vrsta treba hitan i trajan konsenzus koji podrazumijeva hrabrost, vrlinu, viziju i kreativnost. Sve ovo neće nastati iz straha od prisilne (stezanje kapiša, rigidna štednja, oštre mjere racionalizacije), daljnje militarizacije i binarizacije naših društava (zdravlje ili sloboda, mi-oni, dobro-zlo) koju uzrokuje ubrzano sučeljavanje s onim što zovemo 'ratom protiv nevidljivog' (agensa ili terora), nego iz univerzalnog pristanka svih da se uskladi zajednički nam planetarni cilj. Sve to može učiniti spoznajni um.<sup>18</sup> Započnimo, dakle, globalni rat protiv terora – ali ovaj put – protiv terora globalnog ekološkog holokausta koji je uzrokovala kriza spoznajnog deficita. Za tri najozbiljnija planetarna izazova (tehnologija, ekologija, nuklearno uništenje) potreban nam je točan, pravedan i pravovremen multilateralni pristup. U toj borbi za relevantnošću svatko ima svoj ulog, i svoj dio povijesne (generacijske) odgovornosti.

### Post Scriptum:

Još sam 2011. (osjećajući nadolazeći, no još na vidjevši današnju punu amplitudu i korozivnost digitalnog kolonijalizma uz devolutivno vraćanje u feudalizam, utamničene tehnologije), skovao termin *McFB* način života. Tada i tamo, u svojoj knjizi *'Is there Life After Fb' (Ima li života poslije fejsbuka)*, i ovako sam zabilježio: "Odmaštajte slijedeću situaciju: Vaša nacionalna sigurnosna služba pošalje svim svojim građanima na kućnu adresu formular. Tu ih zamoli da posve besplatno, ali detaljno i istrajno, i sve to u njihovo vlastito

17 (Antropo-)biologija je samo izvanjski omotač našega sveobuhvatnog znanstvenog poimanja. U tom jezgru nalazi se fizika. A kičma fizike je matematika – taj univerzalni jezik svemira.

18 Kognitivni um može sve. Čak, u najbukvalnijem smislu. Npr. ljudski mozak ima efektivnu računarsku snagu od oko deset do 100 petaflopsa (kvadriliona operacija u sekundi). Najmoćniji računari koje danas imamo na svijetu također su ocijenjeni na oko deset do 100 petaflopsa. Jedini problem je što je svaki takav uređaj veličine dnevne sobe, košta oko 200 miliona eura, a godišnje proizvodi račun za struju od oko 3 miliona eura.

slobodno vrijeme, počnu da vode dosije o sebi samima, svojim ukućanima i bliskim prijateljima, da te (pisane i audio-video) podatke ažurno dopunjavaju, klasificiraju, arhiviraju, sortiraju te šalju Službi barem tri puta tjedno, na neodređeno dug niz godina. To bi najvjerojatnije revoltiralo građanstvo do mjere trenutačnih masovnih protesta. U atmosferi potpunog nepovjerenja, vlada zemlje morala bi dati ostavku uz duboko, jasno i višestruko izvinjenje. A sada zamislite orvelovski svijet (budućnosti) u kome takav formular uz istovjetan zahtjev dolazi u svačiji poštanski sandučić od strane inozemne privatne kompanije. Domaća vlada to odčuti nevoljko i pasivno (p)održi. No, kada zapazi da ga je cjelokupno građanstvo masovno prihvatilo, te ga i propagira kao ugodnu i korisnu zabavu (gotovo kao novi standard društvenog ponašanja), onda i vlada to jasnije podrži, a mjestimice ga i (javno) promovira.<sup>19</sup>

19 McKontrola predstavlja četvrti i posljednji veberijanski aspekt za Ritzera. Tradicionalno (još od doba spoznaje), ljudi su najmanje predvidljiv elemenat, varijabla za racionalne, birokratske sisteme. Tako je za McOrganizaciju naprosto imperativ da ih (smiri kroz) kontrolu. U današnje vrijeme tehnologija nudi razne priručnike i pribore za efikasnu kontrolu kako poslodavaca (ponuda, vjerovatnoća) i kupaca (potražnja, mogućnost), tako i kontrolu kontrolora. Samoartikulacija, autohtono razmišljanje, spontana inicijativa i nesputana akcija su radije simulirane, dok su stimulirane veoma rijetko. Samo onda kada se široki spektar mogućnosti neprimijetno suzi, tek tada će se limitirano polje izvjesnosti očitovati dovoljno velikim. U tom cilju IT uređaji su veoma dobri (jeftini, diskretni i nevidljivi, ali sveprisutni i veoma precizni), dok izračunavaju, odlučuju, filtriraju i preusmjeravaju ljudske radnje, kao i dok pohranjuju i analiziraju obrasce ponašanja svojim bešćutnim algoritmima. (Aktualne SOPA, PIPA i ACTA regulative i druge slične zakonske uredbe ne stvaraju ograničenje interneta, već samo potvrđuju njegovu pravu i odavno koncipiranu narav.) Potpomognuta instrumentima efikasnosti, izračunljivosti i predvidljivosti, kontrola eliminiše (većinu, ili barem smanjuje bilo kakav ozbiljan uticaj) autentičnosti, autonomnog razmišljanja i nezavisne (ne-potrošačke) procjene. Tako se svaka dubina i učestalost kritičkih spoznaja te drugih nepredvidljivih ljudskih radnji, vođena neočekivanim zaključcima, racionalizuje u nešto unaprijed izračunljivo, a samim time i nešto što se može podnijeti. Hiperracionalizovano, preizvježbano, ultraefikasno, predvidljivo i kontrolisano okruženje takođe podrazumijeva i potpunu povezanost sa društveno-asimetričnom i nefunkcionalno-empatičnom atmosferom ravnodušnosti u krajnjoj poslušnosti ('vođeni bez prisile', 'mobilizirani bez cilja', 'poke-ovano, tweete-ovano i fleshmob-ovano iz puke zabave', 'korisni idioti', 'uklopljeni u društvenu mašinu bez trvenja i otpora'). Dakle, ono što je potrebno nije angažman, već poslušnost. Samo-aktualizacija kroz samopropitivanje je izazov, dok je konzumerizam potvrda – statusa quo. Radujemo se, i radujemo se, ničemu! Konačan McDruštveni proizvod je vrlo efikasno, predvidljivo, proračunato, standardizovano, unificirano, tipizirano, rutinizirano, instantno, imitantno, ovisničko, i kontrolisano okruženje, koje je – gle, paradoksa – mistificirano kroz pokorno i slijepo slavljenje (skale). Subjektivno društva fetišiziraju sistem i trivializiraju sopstvene sadržaje – glatka i gotovo nezamiječena razmjena. Kada je pomognuta IT-em u masovnoj, neselektivno čestoj i svesrdnoj upotrebi unutar velikih šoping centara (ukotvljenih u potrošačkoj groznici i pomiješani sa nikad većim brojem cyber-neuroze, iluzivnih i psihosomatskih poremećaja, funkcionalnoj nepismenosti pogrešno informisanih i nedovoljno pismenih, cyber-autističnih

Jesu li dakle suvisla tzv. AI obećanja (prezentnost umjetne inteligencije) – pa stoga i strahovi od toga (jer su to zapravo puki algoritmi a ne pamet, budući inteligencija mora sadržavati barem četiri komponente; linearnu, društvenu, osjetilnu i fizičku, a ne samo linearno-izračunsku, ma kakve snage i brzine bila).<sup>20</sup> Da li bi u takvom ozračju trebalo kriviti (samo) Velikog Brata? I tko je zapravo on? Hoće li ikada biti većeg 'Brata' od naše sopstvene gluposti?

*S engleskog jezika prevela Selma Aljović*

i egoističnih maloljetnih ili jedva podobnih osoba – a sve to prouzrokovano stalnim alertes/zaraznim obavještenjima, koji nisu ništa drugo no ometajuće banalnosti za preusmjeravanje pozornosti na sitno i nebitno), to je sredina koja je tipična za ono što sam nazvao McFB načinom života. Ovo stanište zapravo je gvozdена cyber-krletka: sjajno, ali usmjereno i instrumentalizovano, egoistično i autistično, hladno i brutalno mjesto; nesposobno za viziju, empatiju, inicijativu ili akciju. Ono samo pojačava odustvo naše veze sa sobom i ostatkom. Ako i dok je tomu tako – da li uopšte postoji razlika između Gulaga i Goo(g)laga – jer su oba zatvori slobodnog uma?

Suprotno ustaljenoj retorici; hrabrost, solidarnost, vizija i inicijativa bijehu puno više motreni, zabranjivani, stigmatizirani i suđeni nego što su bili unaprijeđeni, podržani i promovirani tijekom ljudske povjesti. Tradicionalno su smatrani otvorenom prijetnjom uspostavljenom poretku, izazovom funkcionirajućem statusu quo, i kao svojevrsan prkos dogmatskim naputcima priznatih, dozvoljenih, promovisanih, rutiniziranih, prepoznatih i propisanih socijalnih ponašanja. Pozivajući se na dobro poznati argument "odbrambena modernizacija" Fukuyame, možemo ustvrditi da je kroz cjelokupnu ljudsku povijest, tehnološki napredak imao za cilj da zadovolji pitanje sigurnosti (i kontrole), a posve je rijetko (ako uopšte) bio pokretan željom da se (proširi i) olakša ljudska egzistencije ili omogući puna emancipacija i oslobađanje društva u cjelini. Dakle, osim ako nije operacionaliziran od strane sistema, i intelektualizam (ljudska autonomija, vještina, vrlina i svrha), i tehnološka otkrića – tradicionalno su doživljavani kao prijetnja poretku. Shodno tome, sve cyber-društvene mreže i srodni elektronski pretraživači daleko su od onoga za što se oni prikazuju: decentralizovana, ali unificirana inteligencija, privučena gravitacijom kvaliteta, a ne usmjerena silom odgovarajućeg lokaliteta. Ustvari, oni prvenstveno služe predvidljivosti, efikasnosti, proračunljivosti i kontrolnoj svrsi, a tek onda svemu ostalom - da budu, naprimjer, korisnički prijateljski i podobni masovnoj upotrebi. Analizirati ovu novu korozivnu dinamiku društvene fenomenologije, između manipulativne fetišizacije (vjerovatnoće) i samotrivijalizacije (mogućnosti), promatrajući cyber-socijalne platforme – te smetljarnike ljudske empatije u blatnjavim predgrađima svijesti – veoma je interesantno i učinkovito.)

- 20 Još jedan drevni hinduistički tekst koji elaborira prirodu stvarnosti (no nije relativno poznata *Shrimad Bhagavad Gita*, čiji uvidi izgleda potječu izvan shvatljivog svijeta), jeste manje poznata *Ashtavakra Gita*. Ova knjiga je zbir drevnih razgovora između mudraca po imenu *Aštavakra* i njegovog kralja *Janake*. Svijet opisan u ovom rukopisu je kreacija izvanjskog uma. Obični ljudi su zarobljeni u simuliranoj stvarnosti zbog nepoštovanja istinskog znanja. Najintrigantnije poglavlje je razgovor između Kralja i mudraca o potrebi da se oslobode kandži konstruirane iluzije stvarnosti. To je prilično blizu tome kako *Morpheus* spašava *Nea* od kompjuterski generisane stvarnosti (film *Matrix* iz 1999.). Primjenjujući mudračeve propisane metode, kralj Janaka najprije shvata iluzornu prirodu konstruiranog svijeta, te se ubrzo po tom budi u istinskoj stvarnosti.